

TÜRKÇENİN DİL BİLGİSİ

Deniz BEDİR*

Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, 16 x 23,5 cm, 4.Basım, Karton Kapak, Kitap Kağıdı, 768 sayfa, ISBN:978-605-5413-56-9, Ankara 2019.

Türk dili üzerine birçok eseriyle tanıdığımız Prof. Dr. Günay Karaağaç, bu kitabında bize dil bilgisi kitaplarındaki klasikleşmiş yorumlardan ve yöntemlerden sıyrılarak farklı bir bakış sunmuştur. Kitabında yalnızca dilin tanımını, tasnifini yapmamış; dili bilimsel bir çerçevede her yönüyle incelemiş ve bu incelemelerini Türkçenin lehçelerinden, şivelerinden örneklerle somutlaştırmıştır. Kitap, bu yönüyle sadece Türkçe değil geniş bir bakışla “dil” kavramı üzerinde de durmuştur.

Kitap, “İçindekiler” (s. 7-36), “Sunuş” (s. 37-38), “Giriş” (s. 39-82), “Ses Bilgisi” (s. 83-245), “Biçim Bilgisi” (s. 247-254), “Söz Dizimi” (s. 399-525), “Anlam Bilgisi” (s. 529-751), “Köken Bilgisi” (s. 753-767) olmak üzere 8 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrılmış ve bu alt başlıklar da ayrıntılı olarak işlenmiştir.

“İçindekiler” bölümü gayet hacimli olup detaylı ve anlaşılır bir biçimde meydana getirilmiştir. Kitap boyunca ele alınan her ana konu, konunun alt başlıkları ve maddeleri, bu bölümde düzenli ve anlaşılır şekilde sayfa sayıları verilerek okurun dikkatine sunulmuştur. İçindekiler bölümü dahi dikkatlice incelendiğinde kitabın sahip olduğu özellikleriyle ilgili bir fikir edinilebilir.

“Sunuş” bölümünde dilin insan için önemi ve yaşamsal gerekliliği üzerinde durulmuştur. Burada dil için üç temel tanım yapılmıştır: “*Dil, gerçek dünyanın, dilin saymaca birimleri ile yeniden kurulmasıdır.*” ifadesiyle dilin insanoğlunun hem ürünü hem de üreticisi olduğu bir alan olmasına, “*Temelinde*

Geliş Tarihi: 31 Ocak 2022 - Kabul Tarihi: 11 Şubat 2022.

Atıf Bilgisi: Deniz Bedir, “Türkçenin Dil Bilgisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 132, Sayı: 260, İstanbul 2022, s. 233-236.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans, İstanbul Türkiye. deniz.bedir43@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7526-6845.

toplumsal bir uzlaşının yattığı ses ve sözlerden oluşan dil dediğimiz bu yapay dünya, bireyin veya ait olduğu toplumun fiziksel varlığı dışındaki her şeyidir.” tespitiyle dilin toplumsallığı ve yapaylığına, “*Dil, bireyin insan oluş serüvenin başlangıç noktasıdır.*” denilerek de dilin insanın varoluşundaki önemli rolüne vurgu yapılmıştır (s. 37). Bölümün devamında da dilin insan yaşamındaki bu denli öneminin etkisiyle sözlüklerin ve dil bilgisi kitaplarının insanlık tarihinin en eski kitapları olmasının bir rastlantı olmadığı belirtilmiştir.

“*Giriş*” bölümünde diğer dil bilgisi kitaplarında olduğu gibi dille ilgili genel bilgiler verilmiştir. Fakat burada “dil” nispeten daha dilbilimsel açıdan ele alınmıştır. Dilin gelişigüzel tanımı yapılmamış, geniş ölçüde dil; “*Evrenin Dili*”, “*Hayvan Dilleri*”, “*İnsan Dili*” olarak üç ana başlıkta kapsamlı olarak ele alınmıştır. “*Evrenin Dili*” başlığı altındaki maddeler “gösterge” kavramı üzerinde yoğunlaşarak açıklanmıştır. “*Hayvan Dilleri*” başlığı altında başlangıçta ilkel insanın hayvanlar arasındaki iletişim biçimlerine uygun dil kullandıkları üzerine varsayım yapılmış, hayvanlar arasındaki çeşitli iletişim biçimlerinin bilgileri verilmiştir. “*İnsan Dili*” başlığı altında da yine dilin: “İnsana, ait olduğu gerçek dünyadan ayrı ve onun kurallarına bağlı olmayan yapay bir dünya kurma ve tabiata tarihi katma imkânı veren, toplumsal uzlaşılara dayalı bir saymacalar sistemi ve ses-anlam ilişkisi bütünüyle nedensiz olan, seslerden örülü ortak öğretilmeler toplamıdır.” (s.45). şeklinde tarifi yapılmış ve bu kısmında dile dair özelliklere, işlevlere, ayrımlara (Sözlü dil ve yazılı dil vb.) kural-lara yer verilmiştir. Yine klasik olarak dil bilgisi kitaplarının giriş bölümünde verilen dil akrabalığı, dil aileleri, dil bilgisinin önemi de bu bölümde gösterilmiştir. Diğer dil bilgisi kitaplarından farklı olarak ise bu bölümde dil bilimi, dil biliminin önemi, diğer disiplinlerle ilişkileri de (edebiyat, felsefe, mantık, psikoloji vb.) açıklanmıştır.

“*Ses Bilgisi*” bölümü kitapta en kapsamlı ele alınan bölümlerden biridir. Bu bölümün geniş olmasının sebebi dilimizin yapısından ileri gelmektedir. Türkçe, dünya dil ailelerinin hiçbirinde görülmeyecek ölçüde ses değişme mekanizmalarına sahiptir.¹ Bu bölüm altında “*Ses ve Ses Bilgisi*”, “*Ünlüler ve Ünsüzler*”, “*Ses Değişmeleri*”, “*Ses Olayları*”, “*Türkçenin Ses Özellikleri*”, “*Türkçenin Tarihsel Ses Bilgisi*” konular ele alınarak yine çokça örneklerle ve resimlerle, tablolarla, şekillerle desteklenmiştir. İlk bölüm olan “*Ses ve Ses Bilgisi*” bölümünde sesin daha çok fiziksel unsurları, insan vücudunda konuşma ve işitmeyi sağlayan organlar; “*Ünlüler ve Ünsüzler*” bölümünde oluşum noktalarına göre ünlü ve ünsüzler; “*Ses Değişmeleri*” altında “değişim” kavramı ve ses değişmesinin nedenleri; “*Ses Olayları*” bölümünde belli başlı ses olayları ve bunların dışında kalan farklı ses olayları; “*Türkçenin Ses Özellikleri*”nde Türkçe kökenli kelimelerin sahip olduğu özellikler; “*Türkçenin Tarihsel Ses Bilgisi*” bölümünde ise günümüz Türkiye Türkçesi, Tarihi Türk lehçe ve şiveleri (Göktürk, Uygur, Kıpçak, Çağatay, Eski Anadolu Türkçesi), Çağdaş Türk lehçe ve şivelerinde (Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Tatar Türkçesi,

¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 11.bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 6.

Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Hakas Türkçesi vb.) kullanılan ünlü ve ünsüzlerin ilk hecede, iç, ön ve son sesteki kullanımları örneklerle açıklanmıştır.

“Biçim Bilgisi” konusu “Türkçenin Yapımlık Bağlı Biçim Birimleri” ve “Türkçenin Çekimlik Bağlı Biçim Birimleri” olmak üzere iki temel konu çerçevesinde oluşturulmuştur. Konuya doğrudan giriş yapılmamış, ilk olarak biçim bilgisinin temel kavramları, yapım şekilleri ve özellikleri açıklanmıştır. Devamında yapım ekleri ve çekim ekleri alt başlıklara ayrılarak her başlık altında ekler çeşitli şekilleriyle geniş bir yelpazede verilmiştir.

“Söz Dizimi” konusu da Karaağaç’ın -diğer dil bilgisi kitaplarından farklı bir biçimde- kitabında işlediği bir bölümdür. Bu bölüm “Sözlük Yapısı”, “Sözlük Kullanımı”, “Söz Diziminin Yapısı” şeklinde üç konu temelinde şekillendirilmiştir. “Sözlük Yapısı” başlığı altında kök sözler, türemiş sözler ve bunların yapım yöntemleri (Ekleme yöntemi, büküm yöntemi, yineleme yöntemi vb.) ve söz dizimi kaynaklı sözler (Birleşik sözler, deyimler, atasözleri) verilmiştir. “Sözlük Kullanımı” başlığı altında sözlükteki türlerine göre sözler ve söz dizimindeki işlevlerine göre adlar konuları yine alt başlıklara ayrılarak tablolarla, şekillerle ve örneklerle somutlaştırılarak işlenmiştir.

“Anlam Bilgisi” bölümü kitabın en geniş bölümüdür. Bunun sebebi ise bu bölümde sadece Türkçenin anlam evreni değil, dilin anlam evreninin konu edilmesidir. Yine bu bölümde de dilbilimsel bir bakış egemendir. Dilbilim sahasının önde gelen kuramcılarında Yapısal Dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure’ in “gösterge” kavramı, Noam Chomsky’nin “derin yapı” ve “yüzey yapı” kavramlarının bilgisi de açıklanmıştır. Hatta yalnızca “geneldilbilim” değil yer yer dilbilimin alt dallarından “anlambilim” (semantik), “metindilbilim” (textlinguistik) ve “göstergebilim” (semiyotik) alanlarına varana dek açıklamalara yer verilmiş, “anlam” konusu neredeyse her yönüyle ele alınmıştır. Konuya yine diğer başlıklarda olduğu gibi doğrudan giriş yapılmamış, önce “Anlam ve Anlam Bilgisi” başlığı altında anlam bilgisinin temel kavramları ve özellikleri verilmiş, “Anlam Değişmesi” ile anlam değişmesinin nedenleri ve anlam değişmesinin yolları, “Anlam Olayları, Anlam Bilgisi Kavram ve Terimleri” ile edebi söz sanatları, eylemde çatı, özel dil kullanımları gibi geniş çaplı olarak konular ele alınmıştır.

Son bölüm olan “Köken Bilgisi” de yine klasik dil bilgisi kitaplarında pek görülmeyen bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Konunun girişinde “köken” başlığı altında: “Eş kaynaklı bütün türemiş sözlerin yapısında bulunan, anlamlı ve daha küçük öğelere ayrılamayan söz, kök sözdür.” denilerek kök kavramına dikkat çekilmiş ve bu kavramın işlevleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. “Kök” kavramıyla ilgili tanımlar bölümün devamında genişletilmiş, köklerin: “Dillerin ve dil ailelerinin oluşma çağlarından kalma, çoğu bütün dillerde tek heceli olan, sözcüklerin yapımlık ve çekimlik bağlı birimlerini çıkardıktan sonra ayrılamayan ve temel anlamı taşıyan bölüm olma” özelliklerine de vurgu yapılmıştır. Bölümün devamında köken bilgisi ve konuları, yöntemleri yanında halk köken bilimi bilgileri de sunulmuştur.

Sonuç itibarıyla genel olarak baktığımızda bu yapıt, yalnızca günümüz Türkiye Türkçesinin dil bilgisini veren bir yapıt olmanın çok daha ilerisindedir. Geniş bir çerçevede “dil” kavramı ve dili inceleyen disiplinler de kitapta geniş bir yer tutmuştur. Bu da bir bakıma Karaağaç’ın “dilbilimci” yönünü ortaya koymaktadır. Öte yandan Türkçe sadece Türkiye coğrafyasıyla sınırlı tutulmamış, Türkçenin diğer lehçe ve şivelerinden de açıklamalar ve örnekler verilmiştir. Konular son derece kapsamlı, çok örnekli, anlamayı kolaylaştıracak resimler, tablolar, şekillerle okura sunulmuştur.

Günay Karaağaç hocanın “Türkçenin Dil Bilgisi” kitabı bundan sonra araştırmalarımızda ve çalışmalarımızda başvuracağımız önemli bir kaynak olacaktır. Yakın zaman önce (08.12.2021) kaybettiğimiz hocamıza bu eseri için ne kadar minnettar kalsak azdır. Ruhu şad, yeri uçmag olsun.

